

INHOUD

INLEIDING	7
DE GESCHIEDENISRAGE	10
GESCHIEDENIS ALS HOUVAST	21
VAN WIE IS HET VERLEDEN?	42
GESCHIEDENIS EN IDENTITEIT	61
GESCHIEDENIS EN NATIONALISME	90
DE REKENING VAN DE GESCHIEDENIS	102
GESCHIEDENISOORLOGEN	122
GESCHIEDENIS ALS LEIDRAAD EN VRIEND	151
CONCLUSIE	179
LITERATUUR	186
DANKWOORD	189

INLEIDING

Geschiedenis is van ons allemaal, al beseffen we dat niet altijd. We proberen ons leven te begrijpen, we bezinnen ons op onze plaats in de maatschappij en vragen ons af hoe we daar terecht zijn gekomen. Daarom vertellen we verhalen, die lang niet altijd waar zijn, en stellen we vragen over onszelf. Zulke verhalen en vragen voeren ons onvermijdelijk terug naar het verleden. Hoe ben ik geworden wie ik ben? Wat voor mensen waren mijn ouders? Mijn grootouders? Als individu zijn wij allen, althans voor een deel, het product van onze voorgeschiedenis, dat wil zeggen onze geografische positie, ons tijdsgewricht, onze maatschappelijke klasse en onze familieachtergronden. Ik ben in Canada geboren en getogen en heb dus een uitzonderlijke, in het grootste deel van de wereldgeschiedenis ongewone periode van vrede, stabiliteit en welvaart meegemaakt. Dat is ongetwijfeld van invloed geweest op mijn kijk op de wereld, die misschien optimistischer is dan wanneer ik in Afghanistan of in Somalië opgegroeid zou zijn. Ik ben ook het product van de geschiedenis van mijn ouders en mijn grootouders. Ik ben grootgebracht met een zekere, zij het onvolledige en fragmentarische kennis van de Tweede Wereldoorlog, waarin mijn vader had gevochten, en van de Eerste Wereldoorlog, waar mijn beide grootvaders bij betrokken raakten.

Wij gebruiken de geschiedenis om onszelf te begrijpen, en we zouden haar moeten gebruiken om anderen te begrijpen. Als wij

horen dat een bekende iets vreselijks is overkomen, helpt die kennis ons te vermijden hem of haar verdriet te doen. (Als wij horen dat zij ergens enorm geluk mee hebben gehad, kan dat de manier waarop we hen behandelen op een andere manier beïnvloeden!) Wij mogen er nooit van uitgaan dat we allemaal hetzelfde zijn, en dat geldt zowel in zaken en politiek als in persoonlijke relaties. Hoe kunnen wij Canadezen de vaak hartstochtelijke gevoelens van de Franse nationalistes in Québec begrijpen als wij niet op de hoogte zijn van het verleden dat hen heeft gevormd en nog steeds vormt, van de herinnering aan de verovering door de Britten in 1759, en het gevoel dat Franstalige Canadezen sindsdien tweederangsburgers waren? Of de mengeling van wrok en trots die zoveel Schotten jegens Engeland voelen nu Schotland olie heeft aangeboord? Als wij geen idee hebben van wat de nederlaag in de Burgeroorlog en de Wederopbouw hebben betekend voor de blanken in het zuiden van de Verenigde Staten, hoe kunnen wij dan hun wrok tegen de yankees begrijpen, die tot op de dag van vandaag is blijven smeulen? Zonder kennis van de geschiedenis van de slavernij, en van de discriminatie en het veelvuldige geweld waaronder de zwarte Amerikanen ook na de afschaffing van de slavernij hebben geleden, kunnen wij nooit inzicht krijgen in de problemen van de raciale verhoudingen in de Verenigde Staten. Hoe kunnen wij, in de internationale betrekkingen, de intense vijandschap tussen Palestijnen en Israëli's begrijpen zonder iets te weten van hun tragische conflicten?

History is bunk, geschiedenis is flauwekul, luidde de befaamde uitspraak van Henry Ford, en het is, misschien vooral voor ons in Noord-Amerika, moeilijk te erkennen dat de geschiedenis geen dood ding is. Zij ligt niet veilig achter ons in het verleden, waar wij af en toe een kijkje kunnen nemen als we ervoor in de stemming zijn. Geschiedenis kan nuttig zijn, maar ook erg gevaarlijk.

Het is verstandiger de geschiedenis niet te zien als een hoop doode bladeren of een collectie stoffige artefacten, maar haar te beschouwen als een poel, soms helder, vaak troebel, die zich onder het heden bevindt, en die ongemerkt invloed uitoefent op onze instellingen, onze denkwijzen, en onze sympathieën en antipathieën. Wij doen er, ook in Noord-Amerika, een beroep op om onze identiteit te bevestigen, en om er lessen en goede raad aan te ontlene. Bevestiging van groepsidentiteit of eisen of rechtvaardiging van bepaalde daden is bijna altijd gebaseerd op gebruik van het verleden. Je hebt het gevoel dat je leven pas zin heeft als je deel uitmaakt van een veel grotere groep, die al bestond voor jij er was en die jou zal overleven (maar die iets van jouw wezen op de toekomst zal overdragen). Soms maken wij misbruik van geschiedenis en creëren wij onvolledige of vervalste geschiedverhalen om te rechtvaardigen dat wij anderen slecht behandelen, hun land afpakken bijvoorbeeld, of hen doden. De geschiedenis heeft veel lessen en goede raad te bieden, en het is gemakkelijk er uit te kiezen wat jou het beste uitkomt. Het verleden kan voor bijna alles wat jij in het heden wilt doen worden gebruikt. Wij misbruiken het wanneer wij er leugens over opdissen of een geschiedenis schrijven die maar één kant van de zaak laat zien. Wij kunnen er onze lessen zorgvuldig of onzorgvuldig aan ontlene. Dat betekent niet dat wij geen beroep op de geschiedenis mogen doen wanneer wij behoefte hebben aan inzicht, steun en hulp: het betekent alleen dat wij dat zorgvuldig moeten doen.

DE GESCHIEDENISRAGE

Geschiedenis – niet noodzakelijkerwijs geschiedenis zoals die door beroepshistorici wordt beoefend – is tegenwoordig in brede kring populair, zelfs in Noord-Amerika, waar wij doorgaans geneigd waren meer naar de toekomst dan naar het verleden te kijken. Deze populariteit kan deels verklaard worden uit marktwerking. De mensen zijn beter opgeleid, zij hebben, vooral in de ontwikkelde economieën, meer vrije tijd en houden eerder op met werken. Niet iedereen heeft zin om zich na zijn of haar pensionering terug te trekken in een stacaravan in de zon of regelmatig bingoavonden te bezoeken. De geschiedenis bestuderen kan een middel zijn om de wereld waarin wij leven beter te begrijpen. Het kan ook een fascinerende, en zelfs vermakelijke bezigheid zijn. Hoe zou zelfs de grootste roman- of toneelschrijver figuren als keizer Augustus of Catharina de Grote, Galileo of Florence Nightingale kunnen verzinnen? Hoe zouden scenarioschrijvers boeiender avonturenverhalen of menselijke drama's kunnen bedenken dan de talloze die zich in de loop van vele eeuwen geboekstaafde geschiedenis al hebben afgespeeld? Er is onder de mensen vraag naar zowel kennis als vermaak, en de markt heeft er enthousiast op ingespeeld.

Musea zetten spectaculaire tentoonstellingen op touw over historische figuren als Peter de Grote of over specifieke perioden uit de geschiedenis. Ieder jaar worden overal ter wereld nieuwe mu-

sea geopend, om de herinnering levend te houden aan bepaalde – vaak zwarte – momenten uit het verleden. China heeft musea die zijn gewijd aan de Japanse gruweldaden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Washington, Jeruzalem en Montréal hebben een Holocaustmuseum. Er zijn televisiekanalen die uitsluitend aan geschiedenis zijn gewijd (en die, dat moet gezegd, vaak een verleden laten zien dat voornamelijk uit veldslagen en de biografieën van generaals lijkt te bestaan); historische locaties worden bedolven onder toeristenstromen; historische films – denk alleen al aan de recente films over koningin Elisabeth 1 – leveren veel geld op; en de niet-aflatende stroom populairwetenschappelijke historische boeken toont aan dat uitgevers precies weten waar winst te halen is. De documentaires van Ken Burns, van de klassieke serie over de Amerikaanse Burgeroorlog tot die over de Tweede Wereldoorlog, worden herhaaldelijk uitgezonden. In Canada trok *A People's History* van Mark Starowicz miljoenen kijkers. De *Historica Minutes*, geproduceerd door de particuliere stichting *Historica*, die zich ten doel stelt de bestudering van de Canadese geschiedenis te bevorderen, zijn erg populair onder Canadese tieners, die zich door middel van schoolprojecten met dit onderwerp bezighouden. In het Verenigd Koninkrijk is David Starkey met zijn serie over Britse vorsten even rijk en beroemd geworden als de koningen en koninginnen zelf.

Veel regeringen hebben tegenwoordig een speciaal departement dat zich bezighoudt met het levend houden van de herinnering aan het verleden – of, zoals het vaak plechtig wordt genoemd, het ‘erfgoed’. In Canada spoort het Department of Canadian Heritage de Canadezen aan zich te verdiepen in de geschiedenis en cultuur van hun land: ‘Het erfgoed is de gemeenschappelijke rijkdom die ons is nagelaten, en het is onze taak die aan onze kinderen door te geven.’ De term kan vrijwel alles omvatten: taal,

volksdansen, recepten, antiek, schilderijen, gebruiken, gebouwen. Er zijn genootschappen die zich bezighouden met antieke auto's, vuurwapens, baseballplaatjes of lucifersdoosjes. In Engeland heeft een jonge architect een 'Chimney Pot Preservation and Protection Society' opgericht, een Genootschap tot Behoud en Bescherming van de Schoorsteenpot, om zoals de doelstelling luidt, de 'wachters van de tijd' te redden. Frankrijk, dat van oudsher een bijzonder actieve minister van Cultuur heeft, riep 1980 uit tot *Année du Patrimoine*. Dorpsbewoners staken zich in historische kostuums om de grote momenten uit hun geschiedenis na te spelen. Gedurende de volgende jaren verdubbelde het aantal erfgoedlocaties op de officiële lijst. Er ontstonden talloze nieuwe musea, gewijd aan, bijvoorbeeld, de klomp of het kastanjebos. Tegen het eind van het decennium belastte de regering een speciale commissie met de organisatie van de herdenking, in 1989, van het feit dat tweehonderd jaar geleden de Franse Revolutie had plaatsgevonden.

In Frankrijk heeft zich een uitbarsting voorgedaan van herensceneringen van gebeurtenissen uit het verleden, van historische festivals, en van aan bepaalde onderwerpen gewijde maanden, weken en dagen. De mogelijkheden zijn natuurlijk legio: het uitbreken en het einde van oorlogen, de geboorte en dood van beroemde figuren, de eerste publicatie van een boek of de eerste uitvoering van een opera, een staking, een demonstratie, een proces, een revolutie, en zelfs natuurrampen. Die activiteiten worden zeker niet uitsluitend door de regering aangestuurd: vaak zijn het initiatieven van de plaatselijke bevolking en vrijwilligers. Châlons-sur-Marne vierde de honderdste verjaardag van de uitvinding van het conserveren van levensmiddelen in blik. En niet alleen in Frankrijk willen gemeenschappen hun verleden opnieuw beleven: Perth, in Ontario, organiseerde in 1993 een week

van festiviteiten ter herinnering aan de reusachtige kaas die de stad in 1893 naar de Wereldtentoonstelling in Chicago had gestuurd. Ondernemende lokale overheden en bedrijven zijn zich er inmiddels van bewust dat het verleden ook goed is voor het toerisme.

Regeringen gaan er vaak van uit dat gepaste aandacht en zorg voor het verleden het heden ten goede komt. In de Verenigde Staten is de National Historic Preservation Act gebaseerd op het idee dat historisch besef bijdraagt tot de vorming van goede Amerikanen. Het erfgoed van de natie moet bewaard worden, zegt de Act, 'om het Amerikaanse volk een oriëntatiepunt te geven'. Het presidentiële besluit van president Bush van 2003, met de titel 'Preserve America', Behoud Amerika, was een afspiegeling van dat idee: 'De federale regering zal de historische goederen in haar bezit erkennen en beheren als zaken van waarde die van nut kunnen zijn voor de uitvoering van beleid van departementen en instanties, terwijl zij tevens bijdragen tot de vitaliteit en het economisch welvaren van de gemeenschappen binnen de natie, en een bredere waardering van de ontwikkeling van de Verenigde Staten en hun fundamentele waarden bevorderen.' De passie voor het verleden is natuurlijk meer dan het resultaat van marktwerking en regeringspolitiek. Geschiedenis voorziet in verschillende behoeften, van een groter begrip van onszelf en onze wereld tot antwoorden op de vraag wat wij moeten doen. Voor veel mensen begint hun belangstelling voor het verleden bij henzelf. Dat heeft voor een deel een biologische oorzaak. Net als andere levende wezens hebben mensen een begin en een eind, en daartussen ligt hun verhaal. Het heeft waarschijnlijk ook te maken met het besef dat de grote meerderheid van de mensen in een snel veranderende wereld leeft waarin langdurige relaties die vroeger vanzelfsprekend waren – zowel met plaatsen als met mensen, familie en

vrienden – voor velen niet meer bestaan. Een deel van de huidige aandacht voor het bewaren van het historische erfgoed komt voort uit de angst dat we kostbare en onvervangbare relictten van het verleden kwijt zullen raken, of het nu uitstervende talen zijn of in verval geraakte gebouwen. Soms is het alsof de hoeders van het verleden de tijd zelf willen stilzetten. Om een kwestie waarover nu wordt gediscussieerd als voorbeeld te geven: moeten de huurkazernes in de Lower East Side in New York worden vervangen door moderne, gezondere gebouwen? Of moeten ze in stand worden gehouden, zoals een woordvoerster van het Tenement Museum vond, ‘om ons eraan te herinneren hoe het was om in die gebouwen te leven en te werken’? Negentien miljoen mensen van overal ter wereld zijn inmiddels aangesloten bij Friends United, een internetsite waar je in contact kunt komen met vrienden van heel vroeger, zelfs uit je vroegste schooltijd. Als iemand nog verder terug wil gaan, en een toenemend aantal mensen wil dat, kan hij of zij genealogisch onderzoek doen. Dat is begrijpelijk, zei een woordvoerder van het College of Arms in Londen, ‘in een wegwerpmaatschappij waarin alles vergankelijk is’. De meeste nationale archieven hebben tegenwoordig een speciale afdeling voor bezoekers die onderzoek doen naar hun familiegeschiedenis. Dankzij de mormonen, die voor hun eigen doeleinden kerkelijke registers, genealogieën en registers van de burgerlijke stand verzamelen, is er in Salt Lake City een enorme, wereldomvattende collectie genealogische documenten aanwezig. Het internet heeft het onderzoek nog gemakkelijker gemaakt met tientallen sites waar je naar je voorouders kunt zoeken en meer gespecialiseerde sites die aan één bepaalde familienaam zijn gewijd. In Canada en het Verenigd Koninkrijk voldoen de makers van het populaire televisieprogramma *Who Do You Think You Are?* tegelijk aan onze nieuwsgierigheid naar beroemdheden en die naar onze voorou-

ders door de stamboom van sterren na te speuren, wat vaak verrassende resultaten oplevert.

De jongste ontwikkelingen in de wetenschap maken het mogelijk verder terug te gaan dan de gedrukte bronnen toelaten. Door de ontcijfering van het DNA kunnen wetenschappers nu iemands voorouders langs de moederlijke lijn traceren en kunnen zij andere mensen met dezelfde genetische structuur opsporen. Naarmate de gegevensbestanden met informatie groeien kan men steeds nauwkeuriger vaststellen hoe mensen in de loop van de tijd zijn gemigreerd. Dit is van belang voor iedereen die verder terug in de tijd wil gaan dan waar het papieren spoor ophoudt. En het is zeker van belang wanneer het gaat om mensen die nauwelijks een papieren spoor hebben achtergelaten. De immigranten die in de negentiende en twintigste eeuw in grote golven naar de Nieuwe Wereld kwamen om aan een ellendig en onzeker bestaan in Europa te ontsnappen raakten vaak alle banden met hun verleden kwijt, soms zelfs hun oude naam. Voor de afstammelingen van de Amerikaanse slaven die niet de geringste hoop mochten koesteren de weg terug te vinden die hun voorouders vanuit Afrika hadden afgelegd, en nauwelijks méér hoop erachter te komen wat er met hen gebeurd was toen ze eenmaal in de Verenigde Staten waren, heeft het DNA plotseling de deur naar kennis over henzelf geopend. In een ontroerend programma, *African American Lives*, dat in 2006 door PBS werd uitgezonden, werd het DNA van bekende zwarte Amerikanen, zoals Oprah Winfrey en Quincy Jones, onder de loep genomen. Soms zijn de resultaten teleurstellend: familieverhalen over de voorouder die van koningen afstamde blijken vaak niet meer dan fabeltjes te zijn. Soms komen er verrassingen boven water, zoals toen een doodgewone docent boekhouden in Florida ontdekte dat hij afstamde van Djengis Khan. Misschien, zo dacht de docent, dankte hij zijn ordenende